

**MÜBADELE SONRASI İSKÂN FAALİYETLERİNE İLİŞKİN
BİRKAÇ RAPOR: ANTALYA ÖRNEĞİ**
*A Few Reports Related Settlement Activities After Greek-Turkish Population
Exchange : The Case Of Antalya*

Dr. Öğrt. Üyesi Aslı Arslan

Fırat Üniversitesi
asliarslan@firat.edu.tr

Makale Türü-*Article Type* : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-*Received Date* : 10.02.2022
Kabul Tarihi-*Accepted Date* : 08.07.2022
DOI Number : 10.9737/hist.2021.1091

Atıf – Citation:

Aslı Arslan, “Mücadele Sonrası İskân Faaliyetlerine İlişkin
Birkaç Rapor: Antalya Örneği”, *History Studies*, 14/3, s. 515-528.

MÜBADELE SONRASI İSKÂN FAALİYETLERİNE İLİŞKİN BİRKAÇ RAPOR: ANTALYA ÖRNEĞİ

**A Few Reports Related Settlement Activities After Greek-Turkish Population Exchange : The
Case Of Antalya**

Dr. Öğrt. Üyesi Aslı Arslan

Öz

Lozan Barış Anlaşması'nın ardından kabul edilen Türk-Rum Ahali Mübadelesi Mukavelenamesi'ne göre Anadolu'daki Rum Ortodoks halk ile Yunanistan'daki Müslüman halkın zorunlu mübadelesine karar verilmesi, Müslüman-Türk toplumunun büyük göçüne sebep olmuştur. Devlet için hayati önem taşıyan büyük göç ve göçmen meseleleri, ilgili bir bakanlık kurularak, nizamnameler, talimatnameler yayınlanarak kısa zamanda çözülmeye çalışılmıştır. Mübadeleden daha önce gelenler, Anadolu sınırlarında yardıma muhtaç olanlar, savaşta evleri yananlar, farklı yerlerden gelen mülteciler de göç dalgasının içerisinde kalmışlardır. Ülkenin savaştan yeni çıkmış olması sebebiyle henüz refaha erişememesi neticesinde ülke içindeki yer değiştirmeler, Rumlardan boşalan ev ve araziler ile ilgili meseleler, ekonomik, idari, hukuki ve benzeri birçok meselenin, göçmenlerin iskânlarında sorunlar yaşanmasına ve iskânlarının uzamasına neden olduğu düşünülmektedir. Mübadele sonrası, mübadillerin yaptıkları işlere göre yerleşim bölgeleri belirlenmiş, iskân faaliyetleri bu bölgelerdeki iskân müdürlükleri tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Antalya ili de bu bölgelerden biri olmuştur. Zorunlu göç sonrası Antalya'da ikamet etmek durumunda kalan mübadiller ve diğer göçmenler bazı sorunlar yaşamıştır. Bu çalışmada, Antalya ilinde mübadillere ve diğer göçmenlere yapılan iskân faaliyetleri sırasında yaşanan; emval-i metruke (terk edilmiş mallar) azlığı, iskân için yer bulunamaması, iskân müdürleri ve memurlarının iskân işindeki başarısızlıklarının olup olmadığı, iskân defterlerinin eksiksiz olarak tutulmaması veya kayıtların nüfus müdürlüklerine gönderilmemesi gibi olumsuzluklar valilik ve müfettiş raporlarına yansıyan kısımlarıyla değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mübadele, Mübadil, İskân, Rapor, Antalya.

Abstract

According to the Agreement on the Exchange of Turkish-Greek People, which was adopted after the Lausanne Peace Treaty, the decision on the mandatory exchange of Greek Orthodox people in Anatolia and Muslim people in Greece caused a large migration of the Muslim-Turkish community. These major migration and migrant issues, which are a matter for the state in their own right, have tried to be resolved in a short time by establishing a relevant ministry, publishing regulations, and instructions while using certain criteria. Those who arrived earlier than the exchange, who needed help within the borders of Anatolia, whose homes were burned down during the war, and refugees from different places were caught this wave of migration. As a result of the fact that the country has not yet reached prosperity due to the fact that it has just come out of the war, internal displacement, issues related to houses and lands vacated from the Greeks, economic, administrative, legal, and many other issues are considered to cause problems in the resettlement of migrants and prolong their resettlement. After the exchange, residential areas were determined according to the work done by the exchanged immigrants, and housing activities began to be carried out by the housing directorates in these regions. Antalya province has been one of these regions. Immigrants who are forced to reside in Antalya has experienced problems due to some practices. In this study, in the province of Antalya, experiences of the immigrants, during the settlement process such as; the scarcity of abandoned goods, inability to find space for housing, if there are failures of the settlement managers, officers during the settlement process, whether not keeping the housing books incomplete or not sending the records to the population directorates were evaluated with the parts reflected in the Governor's and Inspector General's reports.

Keywords: Exchange, Settlement, Report, Antalya.

Giriş

Göç ve göçmenlerle ilgili meseleler Türk tarihinde önemli bir yer oluşturmaktadır. Zorunlu veya gönüllü olarak yapılan yer değiştirme durumu olarak ifade edilen göç, göçmenlerin iâşe, barınma ve iskân gibi meselelerini de ortaya çıkarmaktadır. Göç, sadece bireyler ya da kitlelerin bir yerden başka bir yere göç etmeleri ve yapılan iskân faaliyetlerinden ibaret bir olay olmayıp devlet ve millet çerçevesinde düşünüldüğü zaman siyasî, ekonomik, idarî, hukukî ve kültürel birçok bağlamla ele alınıp çözümlenmesi gereken bir olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, özellikle Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Anadolu, memleketlerinden göç etmek zorunda kalan Müslüman ve Türk kitlelerin sığındığı güvenli bir liman haline gelmiştir.

Dönemin hâkim devletlerinin tahrikleri sonucunda Rumeli'den, Kafkasya'dan ve Girit'ten göç eden yüzlerce Müslüman-Türk muhacir, Osmanlı Devleti Anadolu'nun çeşitli bölgelerine ve çalışmanın konusu olan Antalya'ya sevk edilmiş ve burada iskân edilmişlerdir. Balkan Harbi sırasında da (1912-1913) Selânik Limanı'ndan başta İzmir ve İstanbul şehirleri olmak üzere, Anadolu'nun Antalya, Mersin, İskenderun ve Suriye gibi sahil limanlarına çok sayıda muhacir taşınmıştır.¹

Osmanlı Devleti'nin özellikle 19.yüzyıldan itibaren kaçınılmaz bir gerçeği haline gelen göç hareketliliği, iskân faaliyetlerini de zorunlu kılmıştır. Toprak kayıplarına bağlı olarak gerek Kafkaslardan gerekse Rumeli ve Balkanlardan göç etmek durumunda kalan muhacirlerin iskân edilmesinde sosyal, kültürel ekonomik anlamda devlet belirli bir plan çerçevesinde hareket etmeye çalışmışsa da iskân konusunda Anadolu'nun doğusundan batısına birtakım sorunlar yaşamıştır. Osmanlı Devleti'nin ulaşmış olduğu tabii sınırlarından geri çekilmesi esnasında ve Rusların Kafkasya'da uygulamış olduğu tehcir neticesinde, Osmanlı toprakları Müslüman Türk muhacirlerin göç ettiği bir sığınak olmuştur. Bu muhacirler sevk ve iskân esnasında birçok eziyet ve sıkıntı çekmiş, ayrıca çok sayıda insan hayatını kaybetmiştir.² Bu sorunlara rağmen muhacirler gelmiş oldukları Anadolu topraklarında devlet yetkilileri ve mahalli halk tarafından saygı ve itibar görmüşlerdir. Anadolu'nun tamamında önceki göçlerle beraber özellikle nüfus mübadelesi sonrası başlayan kitlesel göç ile iskân konusunda birtakım olumsuzlukların yaşanması kaçınılmaz olmuştur.³

Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'ne 450-500 yıl Türk kültürüne merkezlik yapmış olan Yanya, Manastır, İşkodra, Üsküp, Serez, Debre, Selanik bölgelerinin kaybedilmesiyle milyonlarca Müslüman Türk Anadolu'nun çeşitli bölgelerine göç etmişlerdir. Lozan Barış Antlaşması'nın 1 Aralık 1922 tarihinde yapılan oturumunda, "Savaş Tutsaklarının Ve Halkların Mübadelesi" sorununu yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, sınırlarında yaşayan azınlıklar ile Osmanlı'nın bıraktığı topraklarda kalan Türk Müslüman nüfusun iskânı konusunu da çözmüştür.⁴ 30 Ocak 1923'te imzalanan Türk-Rum ahali mübadelesine ilişkin sözleşmenin 25 Ağustos'ta her iki ülke tarafından onaylanarak yürürlüğe girmesinden sonra göçmenlerin mübadelesine başlanmıştır. Sıhhiye ve İçtimai Muavenet Vekâleti'ne bağlı bir genel müdürlükle yürütülmeye çalışılan mübadele işleri, vekâletin bütçe ve kadrosundaki eksiklikler ve mübadele işinin güçlüğü gibi sebeplerle başka bir vekâlete bırakılmıştır.⁵ Lozan Antlaşması'yla başlayan çetin bir mübadele sürecini daha sistemli bir şekilde atlatmak, mübadele ile gelecek göçmenlerin iskânlarını sağlamak, yıkılıp yıkılan Anadolu'nun yeniden imarını yapmak amacıyla

¹ Ali Rıza, Gönüllü, "Antalya'da İskân Edilen Muhacirler (1878-1923)", *Selçuklu Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.26, 2009, s.321.

² Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s 3-4.

³ İbrahim Erdal, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, İstanbul, 2006.

⁴ *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler*, (Çev: Seha Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, Dönem 2, İçtima 1, c.2, s. 658-664.

13 Ekim 1923 tarihinde Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kurulmuştur.⁶ Gelecek göçmenler için, ivedi olarak, sağlık, beslenme, barınma ve daha birçok konuda düzenlemelerin yapılması ve tedbirler alınması zorunlu olmuştur. Mübadillerin nakledilmeden önce hangi limana, hangi vasıta ile gidecekleri, hangi geçici ve kalıcı yerleşim yerlerinde iskân edilecekleri, yerleştirilecekleri yerlerin geldikleri yerlerdeki ekonomik faaliyetlere uygun olup olmadığı vb. hususlara dair kapsamlı çalışmalar yapılmıştır.⁷ Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından gelen göçmenlerin yerleşebileceği yerler araştırılmış, bu bölgelerin coğrafi, iktisadi ve ekonomik şartları dikkate alınarak, gelen göçmenlerin meslekî durumları göz önünde tutulmuş, belirlenen yerlere yerleştirilmeye çalışılmıştır.⁸

Dönemin Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, 1923 Türkiye'sinin ahvalini anlatırken, İstiklal Harbinde bin kadar köy, büyük bir şehir ve on kadar kasabanın yanmış olduğunu ifade etmiştir. Anadolu'nun doğusunun da batısının da aynı durumda olduğunu söyleyen Kaya, Van, Bitlis, Muş gibi Doğu Anadolu'nun büyük şehirlerinin Birinci Dünya Savaşı'ndan itibaren tahrip edilmiş olduğunu, Karadeniz sahilinin de istilâdan kurtulmadığını söylemiştir. Öte yandan yangından kurtulabilen boş evler, evsiz kalan yerliler tarafından işgal edilmiştir. Şehirlerdeki evler de geriye kalan boş bir kaç ev de devlet tarafından işgal edilmiştir. Bu sebeplerle Yunanistan'dan büyük büyük kitleler halinde Türkiye limanlarına çıkan mübadillerin hepsine ev bulmak neredeyse imkânsız olmuştur. Bu durumda iskânla ilgili en önemli durum barınma ihtiyacı olarak ortaya çıkmıştır.⁹

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, dönemin Türkiye'sini anlatırken, iskân faaliyetlerinin zorluklarından bahsetmiştir. Türkiye'de mallarını terk eden Rumların dağılık halde birçok şehirlerde yaşadığını, istiladan kurtulan şehirlerin büyük kısmının yandığını, savaş sahası haricinde oturan Rumların ise çoğunun arazisi olmadığını ifade etmiştir. Öte yandan Makedonya'dan, Epir'den, Tesalya'dan gelen Türklerin büyük bir kısmının çiftçi olduğunu, bundan dolayı her mübadilin veya her muhacirin kendi ihtiyacına ve kendi alışkanlığına göre bir iskân yeri seçebilme imkânı olmadığını, bu imkânsızlıklar içerisinde ise hükümetin bir takım emri vakiler karşısında kaldığını söylemiştir.¹⁰

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, bu durumu şu şekilde izah etmiştir; “*Bilâhare heyetler tarafından yapılan takdirler de hep takribi olmuştur. Bu kadar kişinin menfaati mevzubahs olan bir meselede elbette ve elbette ki bir takım menfaatçılar da bulunacaktı. Netekim bulundu. Hariçten ve dâhilden menfaatçılar gerek tezvîrattan ve gerek hüccetlerin gayri muayyeniyetinden ve gerek bazı insanların zafından istifade suretile yaptıkları suiistimaller hepimizin kulağını ve vicdanını her vakit müteessir etmiştir. Hükümet daima bunlara karşı mücadele etmiştir, bu güçlüğü bir de memleketteki iskân vaziyetini ilâve etmek icap eder. Bunlara üçüncü olarak ilâvesi lâzım gelen bir şey de gelen muhacirlerle giden muhacirler arasındaki nevi iştigal ve ihtisas farklarıdır. Meselâ Makedonya'nın köylerinden getirdiğimiz çiftçileri; buradan giden Rumların toprakları olmadığı için metruk köylere yerleştiremedik. Niğde, Bor ve Niksar gibi yerlere, oradaki Rumların evleri bulunmakla beraber arazileri olmadığı için, Selanik köylüsünü getirmek, bu köylüleri açlığa mahkûm etmek demektir. Bunları behemehâl arazili bir yere oturtmak lâzım gelirdi. Bu suretle şarktaki arazi kıymetsizlendi ve kimse buralara talip olmadı. Sahillerde bulunan araziye ise, tehacüm arttı ve herkes oralara talip oldu ve binnetice oralardaki iskân ve mübadele vaziyeti daha ziyade güçleşti. Hulâsa, gerek iskân ve gerek mübadele meselesi arzettiğim müşküller içerisinde cereyan etti.*”¹¹

⁶ Ercan Çelebi, *Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilât Yapısı ve Faaliyetleri)*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 2005.

⁷ Aslı Cihangiroğlu, *Atatürk Dönemi Türkiye'de İskân Çalışmaları (1923-1938)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2010, s. 206-207.

⁸ *İskân Tarihçesi*, Hamit Matbaası, 1932, s.18.

⁹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.26, İ.,4, s.61.

¹⁰ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.26, İ.,4, s.61.

¹¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, c.26, İ.,4, s.61.

Osmanlı döneminde olduğu gibi erken cumhuriyet döneminde, muhacirlerin iskânı için belirlenen bölgelerden biri de Antalya olmuştur. Hâlbuki 19. yüzyıla bakıldığında Antalya, bataklıkları, aşırı sıcakları, sıtma ve diğer bulaşıcı hastalıkları sebebiyle suçluların sürgün edildiği bir şehir olarak görülmüştür.¹² Bu tarihlerde yayılan sıtma hastalığı, bu bölgede ekonomik, zirai, sosyo-kültürel ve diğer birçok açılardan bölgenin yerleşim için uygun olmadığını göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin kaybettiği topraklardan özellikle Girit'ten gelen muhacirlerin iskânı için Antalya bölgesi uygun bulunmuş, fakat bataklık yerler ve sıtma yüzünden zorlu bir süreç yaşanmıştır. 1899 yılı sonu itibarıyla Antalya bölgesine gelmeye başlayan 4.150 muhacirden başka 1912 yıllarına kadar göçler devam etmiş, sıtmaya rağmen Girit'ten gelen muhacirler Antalya'da çeşitli köyler ve mahallelerde iskân edilmişlerdir.¹³

1920'li yıllara gelindiğinde Antalya, hem muhacirlerin, hem de konar-göçerlerin iskân faaliyetlerinin yoğun olarak yaşandığı bir bölge olmuştur. Antalya bölgesinde çok yaygın olan sıtma hastalığı, mevcut konar-göçerliğin devam etmesinin nedenlerinden de biri olmuştur. Antalya'da konar-göçer aşiretlerin mevsimsel göçüyle bir türlü iskân edilememesi, dolayısıyla bu aşiretlerden kaynaklanan asayiş meselelerinin ortaya çıkması, bu hareketliliğe bağlı olarak sıtma hastalığının yayılması bölgenin iskâna uygun olmadığını en bariz işareti olmuştur.¹⁴

Sıtma hastalığına rağmen, mübadeleyle birlikte devlet tarafından yapılan planlamalarla Preveze ve Yanya bölgesinden gelen mübadillerin Antalya ve Silifke civarına yerleştirilmesi öngörülmüş,¹⁵ ayrıca Yenice-i Vardar, Langaza ve Karaferye'den gelen Kıptî muhacirlerin de Antalya'ya iskânlarına karar verilmiştir.¹⁶

Mübadil olup Antalya'da iskân edilecek kişi sayısı hakkında çeşitli kaynaklar farklı rakamlar vermiştir. Antalya iline yerleştirilecek mübadil sayısı sadece 1923 yılı için 2194 kişi olarak verilmiştir. Antalya bölgesi dâhilinde Isparta, Burdur ve Niğde illeri de sayılmış, buralara gönderilecek mübadil sayısı da Isparta'ya 1200, Burdur'a 465, Niğde'ye ise 900 kişi olmak üzere toplam olarak 4759 kişi olarak verilmiştir.¹⁷ Antalya'ya gelen mübadil sayısı tam olarak belirlenememiş, bazı kaynaklarda 6.179 olarak belirtilmişken bazı kaynaklarda da 4000-4700 kişi olarak ifade edilmiştir. Bu durum yer değiştirmelerin devam etmesi ve dolayısıyla iskân edilen nüfusun rakamsal olarak sürekli değişmesinden kaynaklanmıştır. Mübadele sonucu illere yerleştirilen mübadil sayılarının tespiti oldukça zor olmuş, yıllara göre değişmiştir. Öyle ki, 1933 yılına kadar Antalya'da iskân işlerinin devam ettiği görülmüştür. Sadece mübadillerin değil özellikle göçebelerin iskânı için de uğraşan devlet, geçimlerini sağlayamadıklarından dolayı, bunlara yurt edindirmek üzere 230 kişiden oluşan Karahacılar aşireti mensuplarının Galippaşa Çiftliği'ne iskânlarına karar vermiştir.¹⁸

Kıyı kenti olmasına istinaden muhacirlerin ineceği iskelelerden birine sahip olan Antalya'da sıtma salgını önleyebilmek adına serum ve aşı depolamaları yapılmış, hastaneler açılmış ve bu hastaneler doktor, sağlık görevlileri ve malzeme yönünden desteklenmiştir.¹⁹ Bu sayede sıtma salgınının önüne geçebilmek için çeşitli tedbirler alınmıştır. Bu tedbirlere rağmen Antalya'ya iskân edilecek olan mübadiller, Antalya'da karşılaştıkları göç ve iskân sürecinin zorluklarının yanı sıra sıtmayla mücadele ile de uğraşmışlardır. Mübadiller için kısa süre içerisinde kurulmasına

¹² Gülcan Dilber Iğın, *Antalya'da Mübadele*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2012, s. 70-73.

¹³ Güven Dinç, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Antalya'ya Olan Göçler ve Sonuçları (1800-1923)", *Geçmişten Günümüze Göç*, c. 1, 2017, s. 774.

¹⁴ Evren Dayar, "Antalya'da Sıtma", *Cedrus*, S. VI, 2018, s.662.

¹⁵ BCA (*Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi*), 272.12/40.41.4.

¹⁶ BCA, 272.12/44.69.11.

¹⁷ BCA, 272.12/40.43.16.

¹⁸ BCA, 30.18.1.2/33.9.14.

¹⁹ Kemal Arı, *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007, s.69.

karar verilen numune köylerde bile hem bölgenin çok yağış alması ve hem de sıtma gibi hastalıkların yaygınlaşması sebebiyle yapılacak olan inşaatların süresi uzamıştır.²⁰ Mübadillerin iskân için numune köylerden biri olan Çirkinoba’da yerleştirilmiş 200 mübadilden 60’ı, Köesler Çiftliği’ne iskân edilen mübadillerden de 160’ı sıtma hastalığından hayatını kaybetmiştir. Bu yerlerde sıtma hastalığının çoğalıp yayılmasına neden olan bataklık arazilerin bulunması kısa sürede ölüm sayılarını artırmıştır.²¹ Mecliste de sıtmanın bir kıyım, bir felakete neden olacağı ifade edilerek, sıtmanın yayıldığı bataklık alanlarına nasıl iskân yapıldığı da tartışma konusu olmuştur.²²

Anadolu’nun diğer köşelerinde olduğu gibi, Antalya’ya da sevk edilen muhacirler, yerel ve merkezi yönetimin devamlı iş birliği yapması sonucunda, birtakım sıkıntılara rağmen sağlıklı bir şekilde iskân edilmeye çalışılmıştır. Buraya sevk edilen muhacirlerin, devlet tarafından nakil, iaşe ve barınma ihtiyaçları karşılanmış, iktisadî haneler inşa edilmiş, bir an önce müstahsil hale gelmelerini sağlamak için arazi tahsis edilmiştir. Taşınmaz mal tahsisinde, genel olarak mübadele sonucu Anadolu’ya gelenlerin Yunanistan’da bıraktıkları mallara karşılık, Anadolu’da Rumların bıraktığı mallar esas alınmıştır. Fakat Rumların bıraktığı mallar daha az olduğu için devlet dağıtımda mümkün mertebe temkinli davranma yoluna gitmiştir. Muhacirlere “adiyen” dağıtılacağı şeklinde belirlenen yöntemle, arazi veya hanelerin sadece bir kısmını verme kararı alınmıştır. Bu sayede, hem terk edilmiş malların daha fazla harap olması engellenecek hem de muhacirlerin adiyen aldıkları oranda (%20) mallarıyla geçinmeleri ve üretici hale gelmeleri sağlanacaktır.²³ Bütün bunlar aşama aşama yapılırken, iskân işiyle uğraşmak üzere tevzi ve taksim komisyonu gibi çeşitli komisyonlar kurulmuş, muhacirlere dağıtılacak arazilerin büyüklükleri ve verimlilikleri belirlenerek, krokilerinin çıkarılması için de bir talimatname yayınlanmıştır. Fakat muhacirlerin düzenli tasarruf kayıtlarının olmaması, yerli halka ait olan tarlalarla metruk arazilerin sınırlarının karışık olması, metruk arazilerin her birinde çeşitli şekillerde haklar iddia edilmesi gibi sebeplerle talimatnamenin uygulanması imkânsız hale gelmiştir.²⁴ Dolayısıyla da karışık ve düzensiz bir durum ortaya çıkmış, birçok bölgede derli toplu mal dağıtım defterleri oluşturulamamıştır.²⁵ Bir süre sonra Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti’nin lağvı ve iskân işlerinin Dâhiliye Vekâleti’ne bağlı genel müdürlüğe bırakılması ile iskân uygulamalarının düzenli yapılmadığı ve uygulamada yanlışlıklar yapıldığı fark edilmiş, 14 Kanun-ı sani 1341 tarih ve 2040 numaralı tamim yayınlanarak mübadeleye tabi, mübadeleye gayr-ı tabi, istilazede ve harikzedeler ve bu gruplamaların içerisinde alt gruplar belirlenmiştir. Bundan sonraki iskân işlemleri bu tamime göre yapılacaktır fakat işgale uğramış yerlerin tahliyesi imkânsız hale gelmiş, metruk binalara daha önceden yerleşenleri çıkarmak, mübadilleri Rumların terk ettiği taşınmazlara, diğer hak sahiplerini de eşhas-ı mütegayyibe taşınmazlarına nakletmek çok zor ve hatta imkânsız olduğu için bu durum tasfiyelerin uzamasına neden olmuştur.²⁶ Mübadillerin Yunanistan’daki mal varlığını bildiren belgelerin düzensizliği ya da hiç olmayışı da mal dağıtımının en büyük sorunlarından biri olmuştur. Mübadillerden bazıları bu belgeleri kendileri hazırlamış, dolayısıyla bazıları büyük miktarda mal göstermiş, bazıları da belgelerindeki eksiklikler yüzünden olması gerekenden daha az paya razı olmak durumunda kalmışlardır.²⁷ Anadolu’nun hemen her yerinde geçerli olan bu sorunlar iskân işini oldukça geciktirmiştir.

İlgili alan yazında yapılan çalışmalar değerlendirildiğinde mübadelenin genel çerçevede etkileri ve sonuçları üzerinde yoğunlaşmıştır. Dayar, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve

²⁰ BCA, 30.18.1.1/12.75.13.

²¹ Dayar, “a.g.m”, s. 665.

²² TBMMZC, c.9, D.2 İ.2.

²³ Arı, a.g.e, s. 134.

²⁴ İskân Tarihçesi, s. 29-30.

²⁵ Arı, a.g.e, s. 138.

²⁶ İskân Tarihçesi, s. 53-57.

²⁷ Arı, a.g.e, s. 141.

Antalya” adlı çalışmasında yerel kamuoyu için nüfus mübadelesinin önemi, mübadillerin Antalya’ya gelişi ve emval-i metruke meselesinin sebep olduğu huzursuzluklar, iskân sürecinde yaşanan problemlere değinmiştir.²⁸ İlgin ise “Antalya’da Mübadele” adlı tez çalışmasında mübadele öncesinde Türkiye’de yapılan hazırlıklar ve gelecek olan mübadillerin yerleştirilecekleri yerler arasında sekizinci bölgede yer alan Antalya’ya iskân faaliyetlerini incelemiştir. Bu çalışma ile Antalya ili özelinde mübadele sonrası iskân hakkına sahip olanlara yapılan iskân sırasında yaşananların müfettiş ve valilik raporlarına yansıyan kısımlarını ortaya koyması açısından, alanda yer alan eksikliğe katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışmanın, Antalya bölgesindeki iskân faaliyetlerinde yaşanan durumları ortaya koyması açısından önem arz etmektedir.

Çalışmada, Lozan Antlaşması sonrası yeni kurulan Türk Devleti’nin mübadele yoluyla Osmanlı tabiiyetindeki bölgelerden gelecek olan Türk-İslam nüfusunun can ve mal güvenliğini sağlamak amacıyla bir an önce iskân edilmeleri ve üretici hale gelebilmeleri için yaptığı planlamaların ve uygulamaların Antalya örneğinde müfettişlik raporu ve vali raporlarına yansıyan kısımlarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu genel amaç doğrultusunda çalışmada; Antalya bölgesindeki iskân faaliyetlerine ilişkin Müfettişlik raporu ve valilik raporlarında nelerin yer aldığı ve Antalya bölgesindeki iskân faaliyetlerine ilişkin bu raporlara yansıyan olumsuzluklar üzerinde durulmuştur.

Nitel araştırma deseninde tasarlanan bu çalışmada, veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgiler içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin antropologların ve dilbilimcilerin kullandıkları bir yöntem olarak bilinmektedir.²⁹ Araştırma kapsamında Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi’nde bulunan Antalya’da iskân edilen muhacirlerin genel durumu ile ilgili 1925 ve 1926 tarihli valilik raporları ile Antalya’daki iskân ve toprak dağıtım işlemleri hakkında Mülkiye müfettişi Ali Sururi Bey’in raporları incelenmiştir. Bu bağlamda incelenen raporlar çalışmanın amacı doğrultusunda değerlendirilmiştir.

1. Antalya’da İskân Edilen Muhacirlerin Genel Durumu İle İlgili 1925 ve 1926 Tarihli Valilik Raporları ve Mülkiye Müfettişliği Raporlarında İskâna İlişkin Bilgiler

1925 tarihli Antalya’da iskân edilen muhacirlerin genel durumu için valilik raporunda öncelikle, muhacirlere verilmek üzere emval-i metruke durumu söz konusu edilmiştir. Raporda ilk olarak Antalya merkez kazasına gelen mübadillerin iskânı için ihtiyaç fazlası Rum emval-i metrukesinin olmadığı ifade edilmiştir. Mevcut olan emval-i metrukeden bir kısmı önceden yerli halkın tasarrufuna bırakılmış, bir kısmının da bu bölgeye iskân edilecek olan mübadiller için geldikleri yerlerdeki terk etmek zorunda kaldıkları mallara karşılık olarak kademe kademe verilmesi planlanmıştır.³⁰ Devlet için, yapılan planlamalar çerçevesinde emval-i metruke önemli bir sorun teşkil etmiştir. Bu amaçla valiliklere yöneltilen yazılarda belgeden anlaşıldığı üzere, ilk olarak emval-i metrukenin olup olmadığı sorulmuş ve buna cevap olarak emval-i metrukenin varlığı veya yokluğu hakkında bilgi verilmiştir.

Raporda, Antalya merkez kazasında iskân için 14.214 dönüm arazinin varlığından bahsedilmiş, ancak bu arazi Haziran 1925 tarihine kadar mübadillerden hiç arazi almamış olanlara iskân-ı adi suretiyle verildiği, bu arazinin bir kısmının da gerek duyuldukça bu bölgeye gönderilecek olan mübadillere tefviz suretiyle verilmek üzere ayrıldığı ifade edilmiştir. Bu arazinin yapısından da bahseden raporda, arazinin her türlü ziraata elverişli olduğu, sulak olduğu

²⁸ Evren Dayar, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Antalya”, *Toplumsal Tarih*, S. 285, 2017, s. 44-54.

²⁹ Ali, Yıldırım ve Hasan, Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2016, Ankara, s. 189,190.

³⁰ BCA,272.12/45.73.10.

ve bu arazide mısır, pamuk, susam, kavun, karpuz gibi sebze-meyve ile hayvan ve ziraat mahsulleri yetiştirildiği, arazinin bir kısmının küçük parçalardan ibaret olduğu ve bu alanda 6.082 dönümü kapsayan bir çiftliğin var olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca iskân edilenlerin ziraatla uğraşmaları sonucu karşılaşılabilecekleri, ziraî aletlerin bakım ve onarımının yapılamaması gibi sorunlara vurgu yapılırken, Antalya merkezinde iki, kazalarında da birer ziraî aletler tamirhanesinin kurulması ve bu tamirhanenin uzman kişiler tarafından idare edilmesinin ülke için önem arz ettiği ifade edilmiştir.

Raporda, Antalya'nın kazalarının coğrafi özelliklerinden de bahsedilmiştir. Kaş kazasında önceleri Selanik ve Bulgaristan ile balık ticareti yapıldığı, Kaş kazası dışında ise Alanya ve Finike sahillerinin de balıkçılığa uygun olduğu ifade edilmiştir. Bu doğrultuda, coğrafi özelliklere bağlı olarak da bu kazalarda göllerde balıkçılık yapma yetisine sahip 15-20 hane balıkçı iskânının yapılabileceği de valilik tarafından uygun görülmüştür.

Raporda, Rumlardan kalan arazi ve çiftliklerin büyük bir kısmının sahilde yer aldığı, bir kısmının da denizden uzak olan Korkuteli ve Elmalı kazalarında bulunduğu dair bilgiler yer almıştır. Antalya merkezi civarında birkaç bataklık olduğu ifade edilmiş, şayet bunlar temizlenirse hemen her tarafa sınırı olan ve iklimi ılıman olan bir yer haline alacağı belirtilmiştir. Muhacirlerin iskân edildiği arazide Çirkinoba, Keşirler, Zeytinköy, Polidimus, Kandıra ve Dumanlar köylerinde iktisadî hanelerin inşa edilebileceği, daha önce karar verilen 80 çift iktisadî hanenin henüz başlanmadığı da ifade edilmiştir. Antalya'da çiftliklerin ve Akseki kazasında emval-i metrukenin olmadığı ve merkez kazasındaki millî emlak arazilerin de belirlenip Dâhiliye Vekâleti'ne verildiği de belirtilmiştir.³¹

30 Mayıs 1926 tarihli Antalya'da iskân edilen muhacirlerin genel durumu için Dâhiliye Vekâleti'ne gönderilen valilik raporunda ise iskân edilecekler için her ne kadar arazi verilmiş ise de, bu arazilerin çevresinde emval-i metrukeden hane olmadığından bunların geçici olarak kasabalarda iskânı zorunlu bir hale gelmiştir. Daha önce belirlenmiş olan yerlerde şayet binalar inşa edilirse nakillerinin hemen yapılacağı, fakat bütün bunlar bitmeden de arazilerinin civarında iskân edilmelerinin mümkün olmayacağı ifade edilmiştir.

1926 tarihli raporda ayrıca; Antalya genelinde iskân-ı adı suretiyle yapılan hane tahsisinin tamamlanmış olduğu, mübadillere arazi dağıtımını konusunun devam ettiği belirtilmiştir. Özellikle arazi dağıtılması, kayıt yapılan defterlerin düzenlenmesi, tasarruf senetlerinin verilmesi, yeniden müracaat edenler için kayıt tutulması gibi iskân muamelelerinin yapılması gerektiğinin belirtildiği bu valilik raporunda, mevzuat hükümlerine vâkıf, iskân işlerini bilen birer memurun atanmasına da vurgu yapılmıştır. Rapordaki ifadeye göre tahsis edilmiş haneler hakkında düzenli kayıtlar tutulmamış, dolayısıyla tahsis edilen bu evlerin yeniden araştırılması ve kayıtlarının tutulması yoluna gidilmiştir.³²

Antalya'da iskân edilen muhacirlerin³³ genel durumu ile ilgili 1927 tarihli Mülkiye müfettişi Ali Sururi Bey'in raporu ise, valiliklerin raporlarıyla ortaya çıkan iskân muamelelerindeki aksaklıkların incelenmesi üzerine birçok yerde hazırlanan raporların Antalya'ya ait kısmını oluşturmuştur. Raporun hazırlandığı tarihe kadar Antalya'ya gelen 929 ailenin tescilli olarak kaydedildiği, bunlara ait bir iskân defterinin tutulmuş olduğu, mübadillerin nüfuslarıyla bunlara verilen yardım ve malların kaydedildiği, önemli oranda aile reislerinin fotoğraflarının yapılandırıldığı, bir kısım mübadillere hüviyet cüzdanı verilmiş olsa da bir kısmına hala verilmediği ifade edilmiştir. Bazı mübadillerin buldukları yerlerde nüfus kayıtlarının henüz yapılmadığı, geçici tasarruf senetlerinin de verilmediği belirtilmiştir. Muamelelerde arazi dağıtımını için tutulan

³¹ BCA, 272.12/45.73.10.

³² BCA, 272.12/48.95.33.

³³ Raporda "muhacir", "mübadil" ve "mülteci" ifadeleri göçmenleri ifade etmek için kullanılmış, bazı yerlerde birbirinin yerine de kullanılmıştır.

arazi dağıtım defterlerinin düzenlendiği ve mevcut usullere göre hazırlanmış olduğu belirtilmiş ise de defterlerin komisyon reisi ve azası tarafından onaylarının olmadığı ifade edilmiştir.

İskân kayıtlarının araştırılması sonucunda, Antalya merkez kazasında, Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra mübadele suretiyle gelenler, Balkan Savaşı'ndan sonra gelen muhacirler, çeşitli tarihlerde gelmiş olan gayr-ı mübadil ve vilayat-ı şarkiyye mültecileri olduğu kaydedilmiştir. Raporda Lozan antlaşmasının imzalanmasından sonra gelen mübadillere hane, tarla, harman ve köy yeri, mera, bahçe, mağaza ve dükkân, kahvehane, gazino ve yağhanelerin iskân-ı adi suretiyle tahsis edilmiş ve dağıtılmış olduğu ifade edilmiştir.³⁴

Ayrıca, Mülkiye müfettişi Ali Sururi Bey'in raporunda Antalya iline bağlı kazalar ve köyler hakkında iskâna ilişkin önemli bilgilerin yer aldığı da görülmektedir. Elmalı kazasında 178 hanede 727 nüfus mübadil, 15 hanede 28 nüfus gayr-ı mübadil, 18 hanede 70 nüfus mülteci bulunduğu; mübadiller için Bayat köyünde 53, Akçaeniş köyünde 2 olmak üzere toplamda 55 iktisadi hanenin yapıldığı; Düden köyünde 5, Pirhasanlar köyünde 4, Bayat'ta 20 adet iktisadî hanenin bunlara verilmiş olduğu ifade edilmiştir. Merkez kazada da emval-i metrukeden 17 adet hane verildiği fakat 77 aileye henüz bir hane tahsis edilemediği, bu ailelerin harap binalarda geçici olarak barındıkları bilgisi de kaymakamlıktan ve iskân müdürlüğünden alınarak rapora yansıtılmıştır. Bu sırada, büyük bir kısmı bağcı ve bahçeci olan 101 mübadil ailenin Çeşme'ye iskân nakillerinin kararlaştırılmış olması dolayısıyla bunlardan kalacak olan hanelerin adı geçen yerlerdeki mübadillere yeterli geleceği, hatta fazlasının dahi kalacağı bilgisi de raporda verilmiştir. Elmalı kazasında gayr-ı mübadillerden 10 hanenin Aydın ve Silifke'ye gitmesi, kazada kalan 23 hanede 70 nüfus mültecinin muhtaç bir halde olması sebebiyle boşalan yerlere iskânlarının yapılması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Elmalı'daki mübadillere, bir an önce müstahsil hale gelebilmeleri için 13.701 dönüm tarla, 125 baş çift hayvanı, 50 adet pulluk, 21.500 kg buğday, 4.100 kg arpa da dağıtılmıştır. Kazaya bağlı Çobanisa, Eymir, Ayvasıl köylerinde terk edilmiş arazinin mevcut olduğu fakat hane olmadığı bilgisi verilmiştir. Elmalı kazasında iskân-ı adi muameleleri daha çok mübadillerin yerleşebileceği kadar yeterli sayıda binaların olmamasından dolayı tamamlanamamış, bunda memurların kusurlarının olmadığı da ifade edilmiştir.³⁵

Korkuteli kazasına bağlı Köşeler köyünde 64 hanede 396 nüfus mübadil tespit edilmiş, bunlara 46 hane tahsis edilerek, 8.635 dönüm de arazi dağıtılmıştır. Bu köyde bulunan muhacirler daha önce köyün havasının vahametinden dolayı Isparta'ya kaçmışlardır. Aslında yetiştirilecek ürünlerin yeşermesi ve olgunlaşması açısından mükemmel olacağı belirtilen köy ile ilgili daha önce Isparta'ya gitmiş olanların telkinleriyle, bu bölgeye iskân edilenlerin nakilleri için müracaatları mevcut olmuştur. Buraya iskân edilmek istememelerinin başka bir nedeni de raporda sıtma hastalığının bu bölgede devam etmesi olarak belirtilmiştir. Bu bölgede iktisadî haneler inşa edilmiştir. Fakat bu haneler yapılmadan önce sıtma hastalığının bölgede yaygınlık göstermesi göz önünde bulundurulmamıştır. Muhacirlerin böyle bir ortama iskânlarının yapılmasının da düşündürücü olduğu raporda yer almıştır. Bu kazada mübadillere 1.852 kg buğday, 480 kg arpa, 6.100 kg mısır, 49 pulluk, 70 baş çift hayvanı dağıtılmıştır. 1927 yılı itibariyle bu kazada iskân-ı adi uygulamalarının bitmiş olduğu, iskân memurunun kazadan merkeze alınmasıyla anlaşılmıştır.³⁶

Kaş kazasında, 46 hanede 182 nüfus mübadil, 30 hanede de 94 nüfus mülteci tespit olunmuş, mübadil olanlara 733 dönüm tarla, 328 dönüm bahçe, 22 dönüm zeytinlik, 2 mağaza ve dükkân, 1 fırın, 2 değirmen, 1 bağhane, 1 de hane iskân-ı adi suretiyle verilmiştir. Ayrıca 40 baş çift hayvanı, 2.300 kg buğday, 2.350 kg da arpa dağıtılmıştır. Mübadillerden bir kısmı da Kalamaki

³⁴ BCA, 272.12/ 52.121.22, s.1.

³⁵ BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 4-5.

³⁶ BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 5.

(Kalkan) nahiyesi ve nahiyeye yakın köylerde ikamet etmişlerdir. Kaş kazasında bulunan mültecilerden ise 6 hanede 33 nüfus iskân edilmiş, 8 hanenin muameleleri sonlandırılmış, diğerlerinin ise yardıma ihtiyaçları olmadıkları gerekçesiyle iskân-ı adiyeye tabi tutulmadıkları Antalya iskân müdüründen alınan bilgilerle raporda belirtilmiştir.

Alanya kazasında ise Balkan Savaşı'ndan sonra gelenlerden 4 hanede 13 nüfus, 5 hanede 19 nüfus gayr-ı mübadil tespit edilmiş, bunların iskânları her bir aileye birer hane verilerek yapılmıştır. Bunlardan başka mevcut olan 42 mültecinin iskânları tamamlanmamıştır. Emval-i metruke açısından oldukça yetersiz olan Alanya'da yine de bir an önce iskânların yapılması, şayet geçici olarak verilecek arazi bulunamazsa yerine dükkân verilmesi gerekliliği iskân müdürlüğüne iletilmiştir.

Finike kazasında 8 hanede 37 nüfus mülteci tespit edilmiş olup, çevresinde uygun arazi bulunmadığı için bunlara sadece birer hane verilmiştir. Manavgat kazasında ise 4 hanede 38 nüfus tespit edilmiş, iskân hakkı olan bir haneye de 105 dönüm arazi verilmiştir.³⁷

Raporda bunlardan başka iskân dairesinde bulunan tedkik ve tefviz komisyonlarına ait karar defterlerinin incelendiği de ifade edilmiştir. Bu karar defterlerinin 1926 yılından itibaren öncekilerden farklı şekilde iki komisyona ait olarak ayrı ayrı tutulduğu belirtilmiştir. Bütün bunların yanı sıra Antalya'daki mübadillerden bir kısmının durumlarının ve nüfus sayılarının dikkate alınmadan iskân yapıldığı vurgulanmıştır. İskân-ı adi suretiyle yerleştirildikleri yerlerde az olan nüfuslara bile daha fazla hane verilirken, geldikleri yerlerde fazla mal sahibi olanlardan henüz hane alamamış olanların varlığına işaret edilmiştir. Tasfiye taleplerinin ibraz edilmemesi, kıymet takdiri için ilgili heyetlere başvurulması ve sonuç beklenmesi gibi sebeplerden dolayı tefviz komisyonunda evrakların beklemekte olduğu, Tedkik komisyonu, nüfus komisyonu gibi iskân komisyonlarının bir yıl içerisinde yapmış olduğu toplantıların yetersiz olduğu da raporda geçen bilgiler arasında olmuştur.³⁸

Mülkiye müfettişi Ali Sururi Bey raporunda sonuç ve görüş olarak ise Antalya vilayeti dâhilinde adi iskân ve arazi dağıtım işlemlerinin Kaş ve Korkuteli kazalarında tamamlanmış olduğunu, çok az sayıda muhacir barındıran Alanya, Finike ve Manavgat kazalarında yeterli derecede mübadil ve mültecilerin iskânı için gayret gösterildiği takdirde adi iskânlarının tamamlanmış olacağını, Akseki'de ise mübadil ve mültecinin olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca, Elmalı kazası ve merkez kazada henüz iskânla ilgili işlemlerin de son bulmadığı devam edildiği belirtilmiştir. Bu kazalarda adi iskân işlemlerinin bitmemesinin nedeninin memurlar olmadığı, daha çok mesken eksikliği nedeniyle işlerin sekteye uğradığına işaret edilmiştir. Bu konuda da daha önce kararlaştırıldığı dönemde iktisadi hanelerin inşasında muhacirlerin sayılarının dikkate alınmadığı anlaşılmıştır. İlk zamanlardaki memurların işlerinden sonradan gelen memurlar sorumlu olmadığından herhangi bir işlem yapılmamış fakat azim gösterilmesi ve işlerin özellikle kimsesiz kadınlar ve uygulamalardan habersiz olanlar için metanet ve gayretle yapılmasının gerekliliğinden bahsedilmiştir. Tedkik ve tefviz komisyonlarının toplantılarının yetersiz oluşunun tespitiyle bu toplantıların haftada iki defaya çıkarılırsa tefviz işlerinin kısa sürede biteceğini de ifade etmiştir. Bunların dışında tefvizlerden geri alınmayanların alınması, merkez kazaya bağlı Murtuna ve civarında hane dağıtılması, içerden arazi talep etmeyip sadece meskenle yetinenlerin üzerlerinde bulunan araziyi bırakmak için müracaat etmişlerse kabul edilmesi, adi iskân yoluyla hem arazi hem dükkân almış olan 18 aileden geri alınması ve henüz adi iskâna tabi olmamış kimselere dağıtılması gibi öneriler veren Ali Sururi Bey, bu sayede merkez kazada geçici iskânların tamamlanacağını ve yerleştirilmeyen mübadil kalmayacağını ifade etmiştir. Köylerde kalacak 300 aileye yakın köylü çiftçi muhacirler için arazilerinin yanında iktisadi hane inşasının çok gerekli olduğunu söyleyerek, hem bunların üretici hale getirilmeleri için hem de şayet

³⁷ BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 6.

³⁸ BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 7-8.

mübadiller arazilerinin yakınında iskân ettirilirse, merkezde oturdukları evlerin boşalacağı ve dolayısıyla hükümetin emrinde kalacağını vurgulamıştır.³⁹

2. Antalya’da İskân Edilen Muhacirlerin Genel Durumu İle İlgili 1925 ve 1926 Tarihli Valilik Raporları ve Mülkiye Müfettişliği Raporlarında İskâna İlişkin Olumsuzluklar

30 Mayıs 1926 tarihli Antalya’da iskân edilen muhacirlerin genel durumu için Dâhiliye Vekâleti’ne gönderilen valilik raporunda iskân için tefviz işlemleri yapılırken yapılan usulsüzlükler ve eksikliklerden bahsedilmiştir. Özellikle raporun verildiği tarihten önce görev yapan iskân müdürü zamanında gerek kendi ailesinin ve akrabalarının gerekse mübadillerin tefviz suretiyle, olması gerekenden daha fazla istihkak aldıkları tespit edilmiştir. Kasten veya sehven olabilecek bu durumlar için mevcut hesapların yeniden düzenleneceği de 1926 tarihli raporda belirtilmiştir.⁴⁰ 1926 tarihli rapor ayrıca, mübadil olmayanlara veya mübadil olup da muhtaç olmadıkları halde az bir ücret karşılığında geçici hane verilmesinden de bahsetmiştir. İskân için yeniden oluşturulan bütçeyle mevzuat hükümlerine aykırı olarak emlak verilmiş olanlar, ihbarlar sonucu anlaşılmıştır. Bunlara ait gerekli araştırmaların yapılması ve hemen muamelelerin başlaması böylelikle zan ve şüphenin ortadan kaldırılması gerekliliğine de vurgu yapılmıştır. Raporunda, bu durumun faili olarak görülen iskân memurunun görevinde özensiz davrandığı, yaptığı işler için zan altında kaldığı ve bu durum araştırılmaya başlandığı zaman memurun istifa ettiği de belirtilmiştir.⁴¹

Mülkiye müfettişi Ali Sururi Bey’in raporunda ise Balkan Savaşı’ndan sonra gelen gayr-ı mübadiller için de iskân-ı adi muamelelerine gerek duyulduğu için yapılan incelemeler sonucu yardıma ihtiyacı olan bu muhacirlere sadece birer hane verilerek dükkân veya arazi verilmediği ortaya çıkmıştır. 1924 yılında Antalya’ya gelmiş olan Kesriye ve Kandıra kazası halkına 28 hanede 121 nüfusa iskân hakkına sahip oldukları halde raporun hazırlandığı 1927 tarihine kadar dükkân ve arazi verilmediği, bu sebeple de büyük bir kısmının sefalet içinde olduğu da ifade edilmiştir.⁴²

Ali Sururi Bey’i raporundaki bir başka olumsuzluk; Antalya merkez kazasında iskân edilecek hanelerin tahsis edilmesinde muhacirlerin sayısı, toplumsal durumlarının dikkate alınmadığı raporda belirtilmiştir. Muhacirlerin iskânlarında bir iki kişiden oluşan aileye yedi sekiz odalı iskân yerleri tahsis edilirken, bazı hanelere ikişer ve üçer ailenin iskân edilmesinin oluşturduğu olumsuzluklar rapora yansımaktadır. Hatta bazılarında verilen hanelerin oturulamaz ya da tamire muhtaç bir halde olması muhacirlerin kendilerine verilen haklardan vazgeçip kirayla oturmak zorunda kalmalarına neden olmuştur. Ailelerin iskân sürecinde, aile üyelerinin sayılarının gözden kaçtığı veya bu süreç planlamasında çok hızlı hareket etme zorunluluğunun yansımaları olarak değerlendirilebilir. Ayrıca muhacirlere köylerde arazi tahsis edilirken, ikamet edecekleri yerlerin merkez kazalarda olmasının doğurduğu sıkıntılar ve olumsuzluklar (ekip biçmeleri için verilen araziler ile ikamet ettikleri yerler arası sekiz, dokuz, on iki saatlik mesafe de olması) ifade edilmiştir. Dumanlar köyünde 49 aileye arazi dağıtılmış, bu köyde sekiz iktisadi hane inşa edilmiş, Rumlardan kalan metruk binalara ve iktisadi hanelere toplamda 24 aile yerleştirilmiştir. Antalya kazasına bir buçuk saatlik mesafedeki Çirkinoba numune köyünde 131 aileye arazi verilmiş, ancak bu köyde yapılan iktisadi hanelerin sayısının 50 olması sebebiyle 50 ailenin bu köye yerleştiği diğer ailelerin ise merkezdeki hanelere yerleştirildiği rapor edilmiştir. Buradaki bilgilerden hareketle raporda ifade edildiği şekliyle ikametleri Antalya merkezde, arazileri ise uzak köylerde olan mübadiller üretici duruma geçmekte zorluk yaşamışlardır.⁴³

³⁹ BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 13.

⁴⁰ BCA, 272.12/48.95.33.

⁴¹ BCA, 272.12/48.95.33.

⁴² BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 1.

⁴³ BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 2.

Raporda bir diğer olumsuzluk ise aslen köylü oldukları halde kasabada kendilerine dükkân, gazino, kahvehane, bağhane, bahçenin verildiği 22 ailenin olduğu görülürken, burada bazı muhacirlerin mesleklerinin göz önünde bulundurulmaması veya gözden kaçmasıdır. Köylerde arazi alıp, kazalarda ikamet eden muhacirler kendileri ziraatla uğraşmamış, tarlalarına çok az bir bedelle başkalarına kiralamışlardır. Muhacirlerin ikamet ettikleri hanelerin, kendilerine verilen arazinin civarında olmadığı sürece bir an önce müstahsil hale gelmeleri ve bunlardan istifade edilmesi imkânsız olarak görülmüştür. Bazı mübadiller, ikamet ettikleri bölge ile kendilerine verilen arazilerin mesafesi uzak olduğu için Kandıra köyündeki arazileri kabul etmedikleri ve bir kısmının da verilen araziye terk etmek için müracaatta buldukları ifade edilmiştir. Ziraatla uğraşmayan bu muhacirlerin zorluk, perişanlık ve sefalet içinde merkez kazasında yaşadıkları belirtilmiştir.⁴⁴ Mübadillere 331 baş çift hayvanı, 138 adet pulluk, 12.191 kilo buğday, 37.946 kilo arpa, 8.542 kilo mısır, 94 kilo susam dağıtılmış, arazilerine uzak olan kasabalarda ikamet etmek zorunda kalan mübadillerden büyük bir kısmının tohumlukları sattıkları veya zahire olarak sakladıkları da ifade edilmiştir. Hatta bir kısım mübadiller aldıkları çift hayvanlarını bile satmışlardır.

Antalya'ya ilk gelen mübadillere kazalarda ve kaza çevrelerinde fazla mal verildiği ve daha sonra gelecek olanların hesaba katılmadığı ve yeterli emlak(arazi, ev vb.) kalmadığı için ilk gelen mübadiller kadar yardım alamadıkları ifade edilmiştir. Bu konu hakkında 1927 tarihinden önceki iskân müdürlerine ve memurlarına atfen kötü amaçlardan ziyade aslında durumu kavrayamadıkları ve dolayısıyla iskân işinde kayıtsız kaldıkları, her ne kadar haklarında kötü niyete dair tahkikat istenmiş olsa da bunun yeniden yapılmasının gerekmediği belirtilmiştir.

Raporda, fazla emlak alanlar örnekleriyle verilmiştir. İskân dairesinde bulunan tedkik ve tefviz komisyonlarına ait karar defterlerinde eski Vali Safa Bey döneminde, 14 Mart 1925 tarihine kadar tefviz komisyonuna ait yetmiş kararın büyük bir kısmı kanun hükümlerine ve yönetmeliklere uygun halde hazırlanmış olmasına rağmen, fazla verilen mallar tespit edilmiş olduğundan bunların geri alınması önerilmiştir. Antalya'da yapılan incelemeler sonucu dönemin tefviz komisyonunun, kıymetsiz tapu ve beyannamelere karşılık olarak kıymetli tapu kayıtlı malların dağıtıldığı anlaşılmıştır. Yapılması gereken işin kıymetli tapulu mallara karşılık her hâlükârda tapu kıymeti üzerindeki kıymetsiz tapulara karşılık verilecek mallara da 1922 yılı rayicine göre kıymet takdir edilmesi gerekirken, tamamen kıymetli tapulu mal gibi işlemler yapılarak fazla mal aldıkları raporda belirtilmiştir. Bu yüzden de Antalya kazasında bulunan taşınır veya taşınmaz malların hemen hepsi tefviz edilmediği için, bazı mübadiller hiç mal alamamış veya daha azını kabul etmek durumunda kalmışlardır. Örneklerin birinde, Muhtelit Mübadele Komisyonu'ndan onaylı bir beyannamesi olmayan bir mübadile tapu kıymeti bir hayli olan bir hane, bir dükkân, 301 dönüm ve 80 dönüm olmak üzere iki tarla verildiği ifade edilmiştir. Bunun dışında sahte belge düzenleyip tespit edilen mahkeme kararı çıkarılan bazı şahıslardan da malların geri alınmadığı da belirtilmiştir.⁴⁵ Raporda elde edilen bulgular, Arı'nın çalışmasında ifade ettiği bilgilerle örtüştüğü görülmüştür. Arı, "Büyük Mübadele" adlı çalışmasında; mal bildirim beyannamelerinin sağlıklı bir çözüme kavuşturulmadan, onaylanmadan ya da hiç alınmadan mübadele göçmenlerini Türkiye'ye taşıma işlemlerine başladığını, dolayısıyla daha Yunanistan'da önü alınamayan sorunların, Türkiye'ye aktarıldığını belirtmiştir.⁴⁶ Raporlarda iskân çalışmalarında önemli bir sorun olarak beliren bu durumun, olması gerekenden fazla mal alımına ya da hiç mal alamamaya sebep olduğu açıkça gösterilmiştir.

Sonuç

⁴⁴ BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 2.

⁴⁵ BCA, 272.12/ 52.121.22, s. 7.

⁴⁶ Arı, *a.g.e.*, 138-142.

Lozan Antlaşması sonrası kabul edilen Türk-Yunan nüfus mübadelesi, yeni Türk devletinin başlı başına bir sorunu olarak ortaya çıkmıştır. Literatürde sıklıkla kullanılan ifadeyle “homojen bir nüfus” oluşturmaya yarayacak olan bu nüfus değişiminin, yeni devleti iktisadî, idarî, siyasi, sosyo-kültürel anlamlarda etkilemesi kaçınılmaz olmuştur. Mevcut siyasi iktidarın bu bağlamda oldukça fazla çalışması olmasına karşın, yoğun bir göç ve bunların zorunlu iskânları karşısında bazı sorunlar da yaşanmıştır. 1925-1927 arasındaki iki valilik raporu ve müfettiş raporlarına bakılarak Antalya özelinde iskân uygulamalarında ortak görüşler ortaya çıkarılmıştır.

Anadolu'nun savaştan çıkması dolayısıyla yanıp yıkılan yerlerin fazla olması, bunlardan etkilenen halkın iskân meselesi, daha önce Balkanlardan gelen göçmenlerin Anadolu'da iskânlarının sağlanması ve bir de nüfus mübadelesi sonucu artan göçler, her bir kenti ayrı ayrı etkilemiştir. Dolayısıyla mübadillerin yanı sıra muhacir, yardıma muhtaç yerliler, mülteci sıfatıyla gelen göçmenlerin iskânı Antalya'yı da oldukça meşgul etmiştir.

Antalya bölgesindeki iskân faaliyetlerine ilişkin incelenen rapordaki; metruk hane ve arazilerin durumu, iktisadî hane inşası, Antalya merkez ve kazalarında tarımsal kalkınmaya katkı sağlayacak hangi ürünlerin yetiştiği, kıyı kenti olması hasebiyle balıkçılığa elverişliliği, bazı kazalarda mübadil ve mültecilerin geçici iskânlarının yapılıp yapılmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca, Antalya bölgesindeki iskân faaliyetlerine ilişkin valilik raporlarında; tefviz işlemlerinde usulsüzlük ve eksiklikler, tasfiye taleplerini onaylanmadan alınan fazla miktarda hane veya arazi almaları, ayrıca iskân memurlarından kaynaklandığı iddia edilen mevzuata aykırı olarak emlak verilmesine dair ihbarlar da tespit edilmiştir. Müfettişlik raporunda ise iskân hakkı olan bazı ailelerin emlak verilmediği için sıkıntı ve yoksulluk içinde oldukları, arazi dağıtımını yapılıp yapılmadığı mesleklerine ve sanatlarına uygun olarak dağıtım yapılmadığı, ikamet ettikleri yerlerle iş yapacakları yerler arasında mesafelerin dikkate alınmadığı, nüfus sayılarının ve sosyal durumlarının göz önünde bulundurulmadığı gibi sorunların iskân faaliyetlerinin uzamasına neden olduğu çıkarımına varılabilir. Bunların dışında mülteci olarak kabul edilen Rodos, Kıbrıs, İstanköy gibi yerlerden gelenlerin defterlerinin tamamlanmamış veya kayıtlarının düzenli tutulmadığı da tespit edilmiştir. Mübadillerin bir an önce müstahsil olmalarını sağlamak için, arazi, zeytinlik, bağ, bahçe durumlarından bahsedilmiş, fakat rapordaki anlaşıldığı üzere Antalya bölgesinde bunların bir kısmı sağlanamadığı tespit edilmiştir.

Yeni Türk devletinin hedefinde olan müreffeh bir ülke olma yolunda iskân uygulamalarında en çok da gelenlerin hemen üretici konumuna gelmeleri olmuştur. Yunanistan'dan gelecek olan mübadillerin gerek hava şartları açısından gerekse meslek-yetenekleri açısından iskân edileceği planlanmasına rağmen, bu planın uygulanmasında çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Bu duruma, muhacir, mübadil ve mülteci olarak Anadolu'ya gelen, dolayısıyla sürekli devam eden iç ve dış göçler etken olmuştur diyebiliriz. Aynı zamanda Yunanistan'a giden Rumlar, Antalya'nın şehir merkezinde ikamet eden ticaret ve sanat erbabı iken, Antalya'ya gelen mübadillerin daha çok köy nüfusundan olması hem mesken hem de arazi gerektireceği için köylere iskân edilmesini zorunlu kılmıştır. Mübadillere gelir gelmez nüfus durumuna göre birer hane verilmesi kararlaştırılmışken, mevcut evlerin çoğunun küçük veya harap halde olduğu ifade edilmiştir. Bu yüzden de hane dağıtımında zorluklar yaşandığı söylenebilir.

1927 yılına kadar Antalya merkez ve kazalarında iskâna dair uygulamaların, bir süreklilik içerisinde yapıldığı söylenebilir. Göçlerin de devam ediyor olması bu süreçte iskân faaliyetlerinin uygulanmasında zorluklar çıkmasına neden olmuştur. Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda işgal edilen Rum evlerinin boşaltılması, Antalya'ya gelecek olan muhacirlerin sayısının bilinmiyor oluşu ve gelenlerin etnik kimliği, mübadillerin geldiği 1924 yılı boyunca bölgede huzursuzluğu artıran nedenler arasında yer almaya devam ettiğini, bu sorunların da iskân sürecini zorlaştırdığını ifade etmesi, bu çalışmada incelenen raporlarla örtüşüğünü göstermektedir. Raporlarda da ifade edilen zorluklar aynı çerçevede değerlendirilebilir.

Kaynakça**Birincil Kaynaklar****Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi**

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 12.75.13.

BCA, Fon Kodu: 272.12, Yer No: 52.121.22.

BCA, Fon Kodu: 272.12, Yer No: 45.73.10.

BCA, Fon Kodu: 272.12, Yer No: 48.95.33.

BCA, Fon Kodu: 272.12, Yer No: 40.43.16.

BCA, Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 33.9.14.

BCA, Fon Kodu: 272.12, Yer No: 44.69.11.

BCA, Fon Kodu: 272.12, Yer No: 40.41.4.

Resmi Kaynaklar

TBMM Zabıt Ceridesi, D.2, İ. 1, c.2.

TBMM Zabıt Ceridesi, 30.10.1340, c.9, D.2 İ.2.

TBMM Zabıt Ceridesi, c.26, İ.,4.

Tetkik Eserler

ARI, Kemal, *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2007.

CİHANGİROĞLU, Aslı, *Atatürk Dönemi Türkiye'de İskân Çalışmaları (1923-1938)*, (Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Elazığ, 2010.

CELEBİ, Ercan, *Mübadele, İmar Ve İskân Vekâleti (Kuruluşu, Teşkilât Yapısı Ve Faaliyetleri)*, (Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun, 2005.

DAYAR, Evren, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Antalya", *Toplumsal Tarih*, S. 285, 2017, s. 44-54.

DAYAR, Evren, "Antalya'da Sıtma", *Cedrus*, S. VI, 2018, s. 649-674.

DİNÇ, Güven, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Antalya'ya Olan Göçler ve Sonuçları (1800-1923)", *Geçmişten Günümüze Göç*, c. 1, 2017, s. 763-780.

ERDAL, İbrahim, *Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925)*, İstanbul, 2006.

GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, "Antalya'da İskân Edilen Muhacirler (1878-1923)", *Selçuklu Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.26, 2009, s. 293-325.

ILGIN, Gülcan Dilber, *Antalya'da Mübadele*, (Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya, 2012.

İPEK, Nedim, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

İskân Tarihçesi, Hamit Matbaası, 1932.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar-Belgeler, (Çev: Seha Meray), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

YILDIRIM, Ali; ŞİMŞEK, Hasan, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 2016, Ankara.

Summary

Matters associated with migration and immigrants have an important place in Turkish history. Migration, which is expressed as an enforced or voluntarily displacement situation, that also raises issues such as resettlement, housing, and food and accommodation expenses of migrants. Migration and reimbursement of either masses or individuals not only a motion of migration from one place to another, but also within the framework of the state and nation when considering the political, economic, administrative, legal, and cultural context and many that need to be resolved and addressed an event. In recent periods of the Ottoman Empire, especially after the Balkan Wars and the First World War, Anatolia has become a safe haven for Muslim and Turkish masses forced to emigrate from their hometowns. According to the Agreement on the Exchange of Turkish-Greek People, which was adopted after the Lausanne Peace Treaty that signed on January 30, 1923, the decision on the mandatory exchange of Greek Orthodox people in Anatolia and Muslim people in Greece caused a large migration of the Muslim-Turkish community. About 1,200,000 Greeks were forced to emigrate to Greece and 400,000 Turks to Turkey by the exchange. These major migration and migrant issues, which are a matter for the state in their own right, have tried to be resolved in a short time by establishing a relevant ministry, publishing regulations, and instructions while using certain criteria. Moreover, those who arrived earlier than the exchange, those who needed help within the borders of Anatolia, those whose homes were burned down during the war, and refugees from different places were also caught between this wave of migration. However, as a result of the fact that the country has come out of the war, and therefore has not achieved prosperity, internal displacement, issues related to houses and lands vacated from the Greeks, economic, administrative, legal, and many other issues are considered to cause problems in the resettlement of migrants and prolong their resettlement.

After the exchange, residential areas were determined according to the work done by the exchanged immigrants, and housing activities began to be carried out by the housing directorates in these regions. Antalya province has also been one of these regions. Exchanged immigrants and other migrants who are forced to reside in Antalya after forced migration has experienced problems due to some practices. This study was designed in a qualitative resource patern and in this study used document review, descriptive content analysed. The technique of document revision includes the analysing process of the targeted phenomenon to research. Conventionally it is known that as a method used by historians and anthropologists and linguistics. In this study comprises 1925 and 1926 Governorship reports on the general situation of the immigrants settled in Antalya that in the Prime Ministry Republic Archive and in these reports were investigated of the Civil Inspectorate Ali Sururi Bey as to the settlement and land distribution process.

In this study, after the population exchange in the province of Antalya, experiences of the exchanged immigrants, and other immigrants during the settlement process such as; the scarcity of abandoned goods, inability to find space for housing, if there are failures of the settlement managers, and officers during the settlement process, whether not keeping the settlement books incomplete or not sending the records to the population directorates were evaluated with the parts reflected in the Governor's and Inspector General's reports.

